

Publije Kornelije Tacit

Zlatko Šešelj

Bez obzira na sve divljenje i uvažavanje koje je Tacitovo djelo izazvalo u svojih suvremenika, o samom piscu sačuvan je upravo beznačajan broj podataka. Čak mu ni ime ne znamo sa sigurnošću. Više rukopisa naziva ga Gajem, Publijem opet onaj u kome je sačuvan početak njegovih "Anala". Iako je teško prosuditi kakva je u tome istina, prevladava ovaj potonji praenomen. Prijatelj i suvremenik Plinije Mlađi naziva ga samo Kornelijem Tacitom. Zbrka oko Tacitova imena karakteristična je za naše poznavanje lika najvećeg rimskog povjesničara uopće. I u svim daljnjim podacima koje iznosimo susrećemo se s njihovom nepouzdanošću, a ono malo vjerodostojnih podataka crpimo iz pisama Plinija Mlađeg.

Godina rođenja Publija Kornelija Tacita nepoznata je. Uspoređujući mu dob sa svojom, Plinije Mlađi kaže da su gotovo iste dobi, pa Tacitovo rođenje smještamo u godinu 54. ili 55. naše ere. Obitelj mu je svakako pripadala među ugledne jer je njen pripadnik mogao vršiti službe rezervirane za najviše staleže u državi. Oženio se kćerkom konzula Junija Agrikole (kasnijeg upravitelja Britanije), pa nam i to dokazuje da je živio u višim krugovima rimskog društva. Da li je taj brak donio Tacitu potomstva nije poznato, no da je potomstva bilo navodi nas podatak da je car Tacit (vladao 275.-276.) s ponosom vukao lozu od slavnog povjesničara.

Karijeru je započeo pod Vespazijanom, a zatim je pod istim carem kao i pod njegovim nasljednicima (Titom, Domicijanom, Nervom i Trajanom) obavljao razne državne funkcije, penjući se ustaljenim stepenicama. Za Domicijana, godine 88., bio je pretor i kvindecemvir. Neko je vrijeme daleko od Rima, naslućujemo, u službi propretora u nekoj od provincija.

Za posljednjih godina Domicijanove vladavine vratio se Tacit u Rim. Po ubojstvu Domicijana na prijestolje se popeo Nerva. U to vrijeme postavljen je Tacit za konzula, stekavši tako čast koja se i u vrijeme carstva smatrala krunom državničke karijere.

Kao prokonzul bude Tacit upućen u provinciju Aziju i tamo se zadržao godinu dana (112.-113.n.e.). Tako se neposredno upoznao s državnim politikom i imao prilike vidjeti, kao pretor, konzul i prokonzul, sve one skrivene i javne sile koje su određivale stanje ogromnog imperija i utjecale na sudbinu pojedinaca, grupa, pa i čitavih naroda. Nekoliko godina poslije povratka iz Azije umire, doživjevši vjerojatno početak Hadrijanove vladavine. Godina njegove smrti nije nam poznata, već se navodi da je umro poslije 115.n.e.

Književnosti se Tacit posvetio u zrelim godinama, za vladavine Nerve i Trajana, kada su političke prilike dopustile više maha historiografiji. Ipak, za Tacitov "Dijalog o govornicima" ne možemo sa sigurno-

nošću reči ni razdoblje kad nastaje. Drugi Tacitov spis "O životu i karakteru Agrikole" objavljen je 98. n.e., a potom slijede djelo "Germania" (napisano iste godine) i na kraju dva monumentalna povijesna djela "Historije" (sastavljeno u prvom desetljeću 2. stoljeća n.e.) i "Anali" (čiji je vjerojatan pravi naziv "Od smrti božanskog Augusta"), koje piše na kraju života.

"Dijalog o govornicima", kako smo rekli, prvo je Tacitovo djelo. Stilске osobitosti, čvrsta vezanost za ciceronski stil i Kvintilijanov klasicizam, odaju nam početak Tacitova književna rada, ali isto tako i odlično obrazovana i darovita intelektualca. "Dijalog" je slika i pokušaj analize stanja govorništva u Domicijanovo doba sa svim problemima koje suvremenost nameće. Vječan sukob starog i novog, klasičnog ciceronijanzma i novih struja koje su isplivale na površinu za vladavine "novog stila" u prvim desetljećima carstva, ogleda se ovdje u punoj mjeri. Iako je piščevo opredjeljenje na strani uzorne klasične fraze, ostavio je mogućnost da i vrijeme unosi neke nužne promjene u ustaljen sistem estetskih vrijednosti. Samo Tacitovo djelo postat će najboljim primjerom upravo tog načela. Uz sam "Dijalog" vezani su mnogi problemi i neriješena pitanja. Iako se danas uglavnom ne poriče Tacitovo autorstvo, ima učenjaka koji to autorstvo ne smatraju sigurnim. Na to ih navodi golema stilska razlika između ovog djela i svega što je Tacit kasnije napisao. Ima ih također koji godinu nastanka "Dijaloga" pomiču daleko u kasne godine Tacitova stvaranja, smještajući pisanje "Dijaloga" u isto vrijeme s početkom njegova rada na "Analima". No bilo kako bilo, vjerojatno se ipak radi o djelu mlađeg Tacita, iako su protiv toga iznesene mnoge i zanimljive primjedbe. Zbog našeg siromašnog poznavanja piščeva života i rada ova pitanja i dalje ostaju neriješena.

"O životu i karakteru Agrikole", spis objavljen 98. godine, panegirik je pisan u slavu Tacitova tasta Agrikole, upravitelja Britanije, vojskovođe, političara, a nadasve hrabra i uporna čovjeka, no spis "Agrikola" nije samo to. Povijesna građa, koja leži u osnovi tog djela, čini "Agrikolu" povijesnim esejem. Čini se da je pisanje tog djela poslužilo Tacitu kao priprema za kasnija povijesna djela. Uplitanjem ličnih piščevih stavova, političkih i etičkih, izrasta iz povijesnih i etnografskih podataka koje mu pružaju nepoznati ljudi i krajevi impresivna slika ljudskih karaktera pod tiranijom i žestoka mržnja koju ova izaziva u pošteni i časnu čovjeku. Tako ovo posmrtno slovo, taj panegirik, kako sam autor naziva svoje djelo, prerasta u esej čiju okosnicu čini nepremostiv sukob poštenja i tiranije. Zanimljivo pripovijedanje, dostojanstven stil, a osobito iskrenost osjećaja, daju ovom djelu veliku vrijednost. Povijesni i etnografski, pak, elementi čine ga i danas nužnim uvodom u svaku povijest Britanije.

"Germanija" ili "O porijeklu i postojbini Germana" nastao je u isto vrijeme kao i "Agrikola", no za razliku od ovog spisa "Germanija" je tek geografsko-etnografski ekskurz uobičajan u antičkoj historiografiji. Pri tome je pošao stopama helenističkih povjesničara koji su uz svoja djela prislanjali manje geografske i etnološke rasprave, da ne bi njihovim uklapanjem u povijesna djela ugrozili jedinstvenost strukture. Izvor Tacitove "Germanije" nije autopsija, već su to djela Plinija i Cezara, pa zatim obavještenja trgovaca, putnika i oficira koji su u toku svoje djelatnosti došli u dodir s plemenima Germana. Ta su plemena u Tacitovo vrijeme nadirala u granična područja Carstva i ova povijesna monografija nastoji rimskom čovjeku predočiti tu opasnost. No i ovdje se iz osnovice tkane od objektivnih podataka izdvajaju digresije u kojima pisac uspoređuje dva svijeta, rimski i barbarski, ne uvijek na štetu ovog potonjeg. Misao o starenju naroda, o primitivnom poštenju "zlatnog doba", kao i zabrinutost za sudbinu Rima, neke su od determinanti Tacitova gledanja. No i u tim razmišljanjima, kao i u prilazu svojim izvorima, Tacit zadržava kritičku distanciju prema filozofskim pretpostavkama o kojima razmišlja

i tako u ovoj monografiji dobivamo ozbiljno svjedočanstvo o german-
skim plemenima 1. stoljeća nove ere.

"Historije" su prvo monumentalno Tacitovo djelo u kojem je do punog
izražaja došla ne samo nadarenost njegova autora, već i istinska
snaga jednog stvaraoča koja omogućuje piscu da se otrgne od struje
i da počne ići vlastitim putem. Iako su tacitovski put naznačila već
prethodna djela, "Historije" ga u potpunosti afirmiraju. Djelo nast-
aje u prvom desetljeću 2. stoljeća nove ere i obrađuje, kako i sam
naziv kazuje, događaje kojima je pisac bio, ako ne dionik, a ono si-
gurno promatrač. Pripovijedanje započinje događajima nakon Neronove
smrti 68. godine i seže do smrti Domicijanove 96. godine n.e. Od čit-
ava djela sačuvano nam je ostalo prvih pet knjiga (od pete doduše
tek početak), dok je cjelokupno djelo obuhvaćalo 12 ili 14 knjiga.
"Historije" opisuju međusobno natjecanje Galbe, Otona i Vitelija oko
najviše vlasti, pa potom vladavinu triju Flavijevaca, Vespazijana,
Tita i krvava tiranina Domicijana. Sačuvani dio "Historija" opisuju
događaje u godinama 69. i 70., dakle sukob Galbe, Otona i Vitelija,
te početak Vespazijanove vladavine obuhvaćajući i Titov pohod na Je-
ruzaleem. Poslije toga događaja tekst nam se prekida i od preostale
dvije trećine djela ostali su sačuvani neznatni fragmenti. Građanski
ratovi, bitke, a posebno slikanje bijednih karaktera čije goleme am-
bicije guraju zemlju u propast omiljeli su Tacitovi motivi, kojima će
u "Analima" vratiti s najvećim uspjehom. Posebno mu "leži" opisivanje
likova (što možemo pratiti već u "Agrikoli"), a kut iz kojeg ih pro-
matra daje im sumornu boju. Tek u tom mnoštvu beznačajnih, a beskraj-
no častohlepnih ljudi izdvaja se lik Vespazijana koji u pisca izaziva
izvjesno poštovanje, a čija je vladavina predstavljala uistinu rela-
tivan napredak. Sačuvani nam dio pruža tek ove osnovne informacije,
no sigurno je i ostatak djela zadržao takvu boju. Ako ništa drugo, a
ono je opis vladavine Domicijana, tog okrutnog i krvavog despota, mo-
rao odisati krajnjim pesimizmom. Raspored građe u tom opsežnom djelu
nije nam posve poznat. Prve četiri knjige opisuju samo dvije godine
(69. i 70.) koje su, istini za volju, prepune burnih događaja. U tom
se dijelu Tacit upušta u niz detalja i spretnim usklađivanjem epizo-
da stvara čvrstu cjelinu čija je osnovna poruka: uspostavljanje mi-
ra nakon bure građanskih ratova. Dolaskom Vespazijana, odnosno padom
Jeruzalema, taj se cilj ostvaruje i tada je, vjerojatno, i raspored
građe koju pisac unosi pretrpio promjene. Kakve, o tome možemo samo
nagađati. Jedino je sigurno da je u preostalim 8 ili 10 knjiga iz-
ložio 26 godina povijesti Flavijevaca što je u mnogome determiniralo
kompoziciju. S obzirom na sjaj prvih knjiga možemo samo naslućivati
kako dragocjeno djelo propade tokom vremena!

"Anali" ili "Od smrti božanskog Augusta" djeo su posljednjih godina
Tacitova života, pisano bez sumnje poslije "Historija". Dok u ovima
daje sliku rimskog carstva svog doba, u "Analima" se vraća unazad i
daje sumornu sliku početaka carstva, od smrti princepsa Augusta do
smrti Nerona, posljednjeg izdanka julijevsko-klaudijevske dinastije.
Ni ovo se djelo nije sačuvalo u potpunosti. Prvih šest knjiga obuhva-
ća razdoblje Tiberijeve vladavine. Unutar tih šest sačuvanih knjiga
peta je sačuvana tek neznatno - prvih 11 glava. Poslije šeste knjige
pripovijedanje se prekida i tako nam nije sačuvano ništa o Kaliguli-
noj vladavini. Nastavak je tek u 11. knjizi koja iznosi događaje 47.
i 48. godine n.e., dakle zahvaća 7. godinu Klaudijeve vladavine. Otad
pričanje teče bez prekida do godine 66. gdje se naglo prekida, tako
da nam posljednje godine Neronove strahovlade nisu iznesene. Tako je
Tacit u 16 knjiga iznio događaje koji ispunjavaju više od pola sto-
ljeća - 54 godine. I dok u "Historijama" (bar u sačuvanim knjigama)
u osnovici Tacitovih razmišljanja leži osuda građanskog ratovanja i
želja za slobodom, u "Analima" te tendencije nema, a nadomješta je
želja da u postupcima i događajima prošlih vremena nađe korijene i
uzroke suvremenim događajima. Sjećanje na krvavo doba Domicijana po-
tiče pisca da se obrati prethodnicima ovog mračnog cara i da u nji-
hovu ponašanju potraži simptome rimske propasti. Kao pripadnik se-

natorskog staleža, Tacit, naravno, krivnju traži u moralnoj iskvarenosti vladara, iznosi na vidjelo sramotna djela i niskost njihova karaktera opravdavajući tako senatsko opozicionarstvo. Promotrimo li položaj u kojem senalazi pisac ovih djela i uočimo li ograničenja koja mu pripadnost senatorskom staležu nameće, postat će nam razumljiva i tendencija Tacitova djela. Njegova se nepristranost može i braniti i napadati. Iako se svojim "sine ira et studio" distancira od subjektivne obojenosti, samo čitanje "Anala" dat će nam dosta elemenata da sudimo suprotno. A oni momenti u kojima objektivne činjenice zasjenjuju njegovu pristranost, samo svjedoče o Tacitovoj veličini. Jer Tacit nije jeftin pamfletist koji će za volju stranke falsificirati povijest, već ozbiljan znanstvenik koji svojim izvorima pristupa s nužnom dozom kritičnosti. No isto tako ne smije se previdjeti tendencija koju svom djelu pisac nameće. Tacitov je ideal građanska vrlina, ponos i hrabrost i manifestacijama takva duha Tacit se uvijek divi. To je u skladu s mjerilima vrijednosti koje postavlja senatorska opozicija. Pa kad svoje divljenje proširuje na pripadnike nižih klasa, robove ili oslobođenike, radi to iz uvjerenja da bi takvi postupci još više pristajali moćnijima i plemenitijima koji sagibaju glavu pred strahovladom. Tako kontrast hrabrosti i kukavičluka, ponosa i poniznosti, vrline i pokvarenosti postaje najmoćnije sredstvo Tacitova crtanja likova. I dok je u "Historijama" povijest rijeka u kojoj se individualne sudbine javljaju samo povremeno, dotle su "Anali" freska s bezbroj likova čije su karakterne crte odlično izvedene. No i ovdje Tacit, taj odličan poznavalac mase, posize za kolektivnim osjećajima, no to nije osnovni plan na kojempisac promatra povijesno gibanje. Snažne i mračne figure koje upravljaju sudbinom najmoćnijeg carstva osnovica su "Anala".

Svoj stil oblikuje Tacit pod utjecajem retorike i klasične lektire u kojoj dominira Ciceron. No već od "Agrikole" kreće se ta osebujna stvaralačka ličnost svojim putem. Odricanje od sveg suvišnog u frazi dovodi ga na kraju do elipse, rečenice zguljene na osnovne dijelove, bez glagola, bez veznika, na riječi koje reda jedne do drugih i čiji smisao treba hvatati vlastitom misaonom djelatnošću. Pišući tako Tacit daje čitatelju u ruke tekst pun, zgusnut, konotativan, agresivan. Bez razmišljanja i koncentracije Tacita je nemoguće čitati. U stilu elastičan, koliko mu to god dozvoljava fraza lišena baroknih detalja i ciceronovske kompleksnosti, promjenama ritma, brzine govora i promjenama unutarnje napetosti prilagođava svoje pripovijedanje događajima o kojima govori. Radeći tako svojom glavom, iako čvrsto oslonjen o klasično literarno nasljeđe, Tacit je stvorio vlastiti stil, možda najoriginalniji u cijeloj rimskoj književnosti.